

RAPPORT

til

Domstoladministrasjonen
v/Studiepermisjonsutvalget for dommere

om studiepermisjon tildelt

Ruth Anker Høyer
tingrettsdommer ved Oslo tingrett

og

Jon Bonnevie Høyer
tingrettsdommer ved Asker og Bærum tingrett

November 2007

SMÅKRAVPROSESS WORLD WIDE

INNHALDSFORTEGNELSE

A. TO DOMMERE PÅ TUR.....	2
B. ENGLAND.....	4
1. Her Majesty's Courts Service (HMCS), nå: Department of Justice.....	4
2. County courts.....	5
3. Mekling i retten.....	7
4. En vanlig dag på jobben for en District Judge	7
C. IRLAND – DUBLIN.....	8
1. Møte med Court Service of Ireland	8
a. Small claims	8
b. Small claims online	9
c. Saksomkostninger i sivile saker.....	9
d. Det er få dommere i Irland.	9
2. Besøk i Four Courts	10
3. Rettssalene.....	10
D. NEDERLAND – AMSTERDAM.....	10
1. Småkravprosess i Kanton gerecht.....	10
2. Mekling	11
3. Kort geding	12
4. Saksomkostninger.....	12
E. TYSKLAND – BERLIN.....	12
F. FORLIKSRADET I OSLO	14
1. Møte i forlikrådet	14
2. Samtale med Namsfogd Helge Bang:	15
G. USA – BOSTON I STATEN MASSACHUSETTS	15
1. Boston Municipal Court.....	15
2. Møte med Chief Justice Charles Johnson, dommere og funksjonærer	16
H. CANADA – TORONTO I PROVINSEN ONTARIO	17
1. Small Claims Court.....	17
2. Andre møter.....	19
I. NEW ZEALAND.....	19
1. Hovedstaden Wellington.....	19
a. Småkravsordningen i New Zealand	19
b. Samtale med Principal Disputes Referee, Dr Peter Spiller.	20
c. Samtaler med dommere.....	21
2. Auckland. Møte med District Court Judge Roderick Joyce, QC.....	21
3. Domstoler i Northland	22
J. AUSTRALIA - MELBOURNE I STATEN VICTORIA.....	22
1. Magistrates' Court of Victoria.....	22
2. Lunch med Australias Chief Magistrates.....	23
3. Besøk i County Court of Victoria.....	24
4. En ordinær sak i Magistrates' Court.....	24
5. Møte med Victorian Law Reform Commission	24
K. AUSTRALIA - SYDNEY I STATEN NEW SOUTH WALES	25
1. Local Court i New South Wales	25
2. Besøk i andre domstoler i Sydney	26
L. SYDAFRIKA	26
1. Apartheid, Soweto, Robben Island og Nelson Mandela	26

2.	Magistrates' Court i Cape Town.....	26
3.	High Court i Cape Town.....	28
4.	Besøk i Small Claims Court.....	28
M.	ANNET ENN SMÅKRAV OG SIVILE TVISTER	29

SMÅKRAVPROSESS - WORLD WIDE

A. TO DOMMERE PÅ TUR

Vi, som i tillegg til å være dommerkolleger er ektefeller, og som var i den privilegerte situasjon å få studiepermisjon samtidig, bestemte at vårt studieprosjekt skulle være *det små i det store*, nærmere bestemt småkravprosess *world wide*. Bakgrunnen er at en ny norsk småkravprosess innføres som en del av den nye tvistelov 1. januar 2008. En ny prosessform skal bli til, og lite er sagt og ment om hvordan denne skal settes ut i livet. Vår plan var da som to askeladder å reise rundt i verden og høre og se hvordan de der avviker småkravsaker, eller small claims, som det heter i de engelsktalende land. Med unntak for Nederland og Tyskland valgte vi av lett forståelige grunner å reise til land med engelsk som rettsspråk. Dermed vil våre reiser stort sett bli konsentrert om land som er eller har vært basert på det engelske rettssystem.

Et slikt omfattende emne måtte naturligvis begrenses meget brutalt. Vi kunne bare besøke en brøkdel av landene på denne kloden. Og hvordan skulle man velge ut hvilke land som skulle besøkes? Utover England, som vi i småkravssammenheng betrakter som en slags alma mater, kunne valgene skje etter tenk på et land metoden. Så vår undersøkelse må betraktes som *subjektiv på alle måter*. Vi valgte de land vi hadde lyst til å besøke, og som vi antok – etter forundersøkelser på internett – hadde spesielle prosessregler for small claims. Vi snakket med de domstoladministrasjoner vi fant grunn til å snakke med, og vi besøkte de domstoler og snakket med de dommere som vi møtte på vår vei. De fleste besøk var planlagte, noen ble tatt på sparket. Vi har blitt møtt av både administrasjoner, av domstolledere og av dommere på svært hyggelige måter. Konstellasjonen med et dommerektepar på verdenstur var nok litt spesiell, og våre kolleger misunte oss av sine gode hjerter den norske studiepermisjon, som etter det vi hører kan bli for god til å forbli sann.

Så bredt som vi la opp vårt emne, har de seks måneders permisjon vi har fått tildelt gått med. Det tar tid å planlegge jorden rundt reiser og besøk i ulike domstoler, for ikke å snakke om selve reisene (tre måneder på reisefot), studier av materiell og litteratur, refleksjoner og rapportskrivinger, for ikke å glemme noen ”pust i bakken”. At vi som en slags bonus også har fått mange fine turistopplevelser og har møtt både familie og venner, skal ikke underslås. Slik har vi kunnet kombinere det nyttige med det hyggelige. Vårt CO² utslipp som følge av flyreisene har vi ikke turt tenke på, og vi har ikke funnet budsjettmessig dekning til å innbetale utslippkvoter.

Vi har skrevet nesten 40 sider med dagbok fra våre møter med domstolsverdenen. Denne skulle tjene til å støtte egen hukommelse, slik at vi ikke gikk helt surr i hvor, hvem og hva. I erkjennelse at leserkretsen av denne ville være svært begrenset, kanskje bare til oss selv, har vi valgt å spare våre omgivelser for denne. Hovedpunktene vil komme frem i denne rapport.

Det er viktig for oss å presisere at vår studie *ikke er en sammenlignende studie om sivilprosessene i ulike land, herunder småkravprosessene*. Det ville ha krevd vesentlig mer tid og kanskje andre personer.

Vårt mål med studiereisen har vært å være to dommeraskeladder på tur ut i den store verden for å erfare hvordan man der løser småkravsaker i domstolene, og ta med oss hjem i våre skrepper det som vi har funnet av interesse for hvordan den norske småkravprosessene bør

utformes i praksis. Den erfaring vi støtter oss på er i stor grad tilegnet etter munn til øre metoden, altså muntlig, en metode vi dommere jo liker så godt. Dette er i større eller mindre grad underbygget av skriftlig materiell vi har mottatt under besøk. Og ikke minst har *internett* vært en god hånd å holde i, når vi skulle planlegge reisen og siden har skrevet våre rapporter. Vi er imponert over hvor fine hjemmesider mange domstoler verden rundt har. Her har norske domstoler og Domstoladministrasjonen noe å strekke seg etter. Men altså, vi må ta forbehold om at det kan være *unøyaktigheter og direkte feil* i hvordan vi har oppfattet prosessen rundt omkring i verden. Vi har gjort så godt vi kunne innen tilgjengelig tidsramme.

Vi har også hatt et øye til *mekling*, der dette skjer i småkravsakene. Men mekling som sådan har vi latt falle utenfor vårt emne.

Denne rapport er forsøkt utformet som en fremstilling av våre observasjoner av hvordan småkravprosessen utøves i de land, og nærmere bestemt ved de domstoler, som vi har besøkt. Det er denne rapporten vi ifølge studiepermisjonsreglene er forpliktet til å levere til vår sponsor, Domstoladministrasjonen ved Studiepermisjonsutvalget. En slik rapport er som et trekkspill, og vi har forsøkt å presse dette trekkspillet sammen i en slik grad at det skal være tilgjengelig ikke bare for Domstoladministrasjonen, men også for de av våre kolleger som er i målgruppen grensesprengende dommere.

Men vi har også hatt en ambisjon om å sette det vi har opplevd fra småkravprosessen verden rundt i relasjon til det vi står overfor i Norge. Med andre ord, i all ubeskjedenhet å komme med råd og dåd om hva vi synes kan være gode eksempler til etterfølgelse og hvilke spor som skremmer. Dette har blitt til en egen rapport (*Den norske småkravprosess. Råd og dåd om den praktiske gjennomføringen*), som er spesielt myntet på Domstoladministrasjonen og sorenskrivere Norge rundt, som nå skal utvikle den norske småkravprosess. Den kan klikkes frem her av spesielt interesserte kolleger. (Klikk her)

Noe som vi har måttet forholde oss til er at *småkrav på ingen måte er det samme verden rundt*. Her finnes det et utall av grenser for hvilke sivile tvister som faller inn under småkravprosessen. Da foregangslandet England innførte en spesiell *small claims process* i 1996, var grensen satt ved £3.000. Da de i 1999 økte grensen til £5.000, oppfattet man det som så dramatisk at det ble satt i gang en omfattende intervjuundersøkelse av parter, advokater og small claims dommere i det juridiske miljøet. Det ble konkludert med at det var en unison oppfatning at dette måtte bli den øverste grensen for denne prosessformen. Og England var, etter det vi vet, det land som da hadde hatt den høyeste beløpsgrensen. Når vi fortalte at grensen etter den norske tvisteloven kommer til å bli ca £10.000, tenkte nok de fleste på Norge og oljepengene, og nordmennene som en slags *arktiske oljesjeiker*. Norge kan etter hva vi vet dermed innkassere en slags ny verdensrekord. Om den er ettertraktet eller ikke vil være opp til øynene som ser.

Man kunne nesten være fristet til å gå i bedene til en tidligere norsk statsminister og med en frimodig omskriving av et kjent utsagn konstatere at det er *norskt å være spesiell*. Vi tenker her på *forlikrådene*. Mye av det domstolene gjør rundt om i verden med småkravsakene er arbeid som i Norge har vært utført av forlikrådene. Vi tenker ikke minst på uteblivelsesdommene i ubestridte pengekrav. Men også til avgjørelse av de minste kravene, og kanskje også de noe større, synes forlikrådene å være ytterst velegnede. Faren er imidlertid til stede for at det blir en dobbeltbehandling av en del småkravsaker, ettersom de først skal behandles i forlikrådene, og deretter i henhold til tingrettenes småkravprosess dersom den ene part ønsker dette. Slik dobbeltbehandling kan fort bli uforholdsmessig dyr for parter og rettsvesen.

Den høye beløpsgrensen i den nye tvisteloven vil nok gi vår småkravprosess noen ekstra utfordringer sett i forhold til andre lands regler. I og med at krav under NOK 125.000 først skal behandles i forliksråd, er det vel grunn til å tro at i hvert fall hovedtyngden av de små krav – som ikke tåler en totrinnsbehandling – vil bli forlikt, eller finne sin endelige avgjørelse ved en dom, i forliksrådet. Om dette kan legges til grunn, vil de aller fleste av tingrettenes saker etter småkravprosess falle på de større kravene. I slike saker vil forventningen om at det må avsies en faglig korrekt dom nok være mer fremtredende enn det vi opplevde i land med lave beløpsgrenser. Dette må man i tilfelle ha for øye når vår prosessen skal utformes i praksis.

B. ENGLAND

1. Her Majesty's Courts Service (HMCS), nå: Department of Justice.

Den engelske sentrale domstoladministrasjon omtales vanligvis HMCS, en forkortelse for Her Majesty's Courts Service. HMCS betegnes i dag som *an executive agency of the Ministry of Justice (MoJ)*, som under vårt opphold i England erstattet det tidligere *Department of Constitutional Affairs (DCA)*. Ved denne omdanningen fikk MoJ et ansvar også for fengselsvesenet, noe som fremkalte en del mishagsytringer fra dommerhold.

Vi hadde møte med flere i administrasjonen og ble orientert om hvilke erfaringer de hadde etter den radikale endring som fant sted ved en omfattende reform av sivilprosessreglene (*Civil Procedure Rules 1998, som trådte i kraft i 1999*). Reformen kan betraktes som et juridisk vannskille i engelsk sivilprosess, og var basert på *Access to Justice Report 1996*. Rapporten omtales ofte som *The Woolf report*, idet lovkommissjonens leder og drivkraft var Law Lord Baron Henry Kenneth Woolf, som ble utnevnt til Master of the Rolls i 1996 og var Lord Chief Justice fra 2000 til 2005.

Bakgrunnen for at man innså at det var påkrevd med radikale endringer av sivilprosessen var at prosessreglene var kompliserte med ulike prosesslover for hver domstolsinstans, og at de sivile sakene kostet for mye, tok for lang tid og ble for kompliserte. I tillegg til å innføre en samlet prosesslov med mest mulig fellesregler for de ulike rettsinstansene, var essensen i endringene, sett i vårt perspektiv:

- 1) skifte av ansvaret for fremdriften av sakene fra partene til retten gjennom saksforberedende møter, og
- 2) innføring av forenklete prosessregler i *small claims* saker (nå opptil £5.000) og i *fast track* saker (opptil £15.000).

Et bærende element i reformen var proporsjonalitet, dvs at kostnadene med prosessen i retten, herunder de utgifter partene ble påført, skulle stå i relasjon til tvistesummens størrelse – det såkalte *proporsjonalitetsprinsipp*.

HMCS representant konkluderte overfor oss med at reformen fra 1999 hadde gjort mye bra med den engelsk sivilprosess, men også at noe var blitt verre. Det man så som det beste og viktigste var at kontrollen over sakene og deres fremdrift nå var flyttet fra partene til dommerne. Dommernes aktive engasjement i sakene på et tidlig stadium, herunder de saksforberedende møter med parter og eventuelle advokater, gjorde imidlertid at sakene ble påført betydelige omkostninger på et tidlig stadium. Dette kan vanskeliggjøre muligheten til å

oppnå forlik, idet man i tillegg til selve saken også må krangle om de allerede påløpte omkostninger.

En annen åpenbar fordel var at prosessreglene for de ulike alternative prosessformer nå var samlet i én lov. I loven var det gjort unntak fra en del ordinære prosessuelle bestemmelser i small claims sakene, slik at behandlingen av disse sakene er forenklet. På den annen side hadde begrensningen i ankeadgang for small claims sakene ført til kompliserte regler rundt dette.

I England var man blitt veldig opptatt av mekling (mediation). Man begynte i det små ved Central London County Court, hvor man leide inn selvstendige meklere som møtte opp i retten etter at dagens rettssaker var avviklet og meklet utover ettermiddagen. Denne meklingen måtte partene selv betale. Utenfor London har man gående forsøk ved noen domstoler, hvor partene får tilbud om gratis mekling i retten med lokale solicitors som meklere. Det avsettes opp til én time pr sak. Dersom det ikke oppnås forlik, fortsetter partene hos dommeren med et saksforberedende møte. Man har nå gjort forsøk med å ansette egne meklere i enkelte county courts. En slik mekler blir da en del av administrasjonen og koster bare 1/3 av hva en dommer koster. Dette betyr en del på økonomisiden ettersom dommerlønningene i England er betraktelig høyere enn de norske dommerlønninger. Resultatene har foreløpig vært så gode med denne fremgangsmåte at man tenker seg å utvide ordningen. Det er small claims og fast track sakene man anser som de sakene det vil være mest aktuelt å mekle, dvs. saker under £15.000.

2. County courts

Vi besøkte to county courts i London. Dessverre viste det seg at dagen for small claims saker var torsdager, den dagen vi var hos HMCS. Vi fikk derfor ikke overvære småkravsaker i London. I stedet fikk vi snakket med to district judges og en circuit judge fra Mayor's and City Court i London City. Etter omvisning i de gamle ærverdige rettslokaler ble vi invitert med på en minnerik lunsj i "klubben".

Småkravsaker fikk vi imidlertid overvære i følgende byer i den sydvestlige del av England: Poole, Exeter og Truro. Vi fikk også overvære meklinger i småkravsaker i Exeter.

Vi kan underskrive på at det var pragmatikken som stod i høysetet i small claims sakene. Her møter som oftest private parter uten advokat, eventuelt med forelder/barn eller en annen voksen person som medhjelper, mens firmaer og det offentlige som oftest møter ved eller med solicitor. I small claims sakene styrer dommeren forhandlingene med både vennlighet og myndighet. I og med at grensen går ved £5.000, dvs ca NOK 60.000, er det jo i enhver henseende små krav det gjelder, og en del av de saker vi overvar gjaldt svært små krav. Men det betyr ikke at partene ser lettvint på sine rettigheter/plikter i slike saker. Engasjementet kan være både dypfølt og eksplosivt. De engelske dommere taklet dette på hver sin helt personlige måte, og vi fikk inntrykk av at partene i det store og hele var fornøyde med den behandling de fikk, selv om de ikke fikk medhold/fullt medhold. Vi hørte uttrykk stilet til dommeren som: "Thank you for being fair".

Det som var spesielt og nytt for oss var at dommerne i small claims sakene som oftest avsa dommene muntlig umiddelbart i forlengelse av rettsmøtet, etter at de hadde samlet sine tanker en ti minutters tid. En slik muntlig dom vi overhørte tok $\frac{3}{4}$ time, med grundig gjennomgang av sakens faktiske bakgrunn, partenes anførsler og dommerens vurderinger samt domsslutning. Vanligvis vil dommene imidlertid være svært korte. Under domsavsigelsen satt

solicitorene og noterte som gale, mens de private mer satt og så ut i luften og nok lurte på når dommeren skulle komme til poenget, dvs domsslutningen. Man kunne be om utskrift av den muntlige avsakte dommen, ettersom denne ble opptatt på bånd, men vi fikk inntrykk av at dette ikke skjedde så ofte. Det måtte betales ekstra for slik utskrift.

Kostnadene man ble tilkjent i small claims sakene er begrenset til dekning av *court fees*, som avhenger av tvistens gjenstand (ca £50 for de små sakene), transportutgifter og maks £50 for tapt inntekt. Disse kostnader ble gjennomgått til minste detalj. Man får ikke dekket utgifter til advokater eller til sakkyndige.

Vi observerte, som foran nevnt, at profesjonelle parter som oftest møtte med eller ved solicitor, mens de private som oftest møtte uten profesjonell rådgiver. Med dommerens veiledning førte dette ikke til påtakelige problemer i de sakene vi overhørte. Verre var det egentlig i de sakene, hvor de private hadde følt seg så hjelpeløse og usikre at de hadde søkt hjelp hos en solicitor. I og med at utgiftene til denne ikke kunne kreves dekket av motparten, kunne vinningen lett gå opp i spinningen, selv om de fikk medhold.

Kostnadene var betydelig mer problematisk i fast track sakene, dvs. saker mellom £5.000 – 15.000 (ca 60.000 – 175.000 NOK). Ganske visst var de utgifter en part kunne kreve refundert for selve hovedforhandlingen regulert. Men det var ingen slik regulering av forberedende arbeid. Når en sak kom til hovedforhandling i fast track sakene (vanligvis saker hvor hovedforhandlingen avvikles på en dag), var det påløpt betydelige kostnader til advokater. En av "våre" dommere mente at dette var et stort problem, og som det måtte gjøres noe ved. Dette stemmer også med konklusjonen fra HMCS (se ovenfor) og en rapport fra 2005 (*The management of civil cases: The courts and post-Woolf landscape*, DCA Research Series 9/05). Denne rapporten konkluderer med at Woolf reformen har vært en suksess når det gjelder å redusere forsinkelser, gjøre prosessen mer forutsigbar for partene og skifte av kontrollen over sakene fra partene til dommerne, men også med at man har ikke fått kontroll over utgiftene. Og i og med at dette egentlig var det overordnede målet med reformen, er man av den oppfatning at skal Woolf reformens intensjoner gjennomføres i praksis, er det påkrevd med kostnadsbegrensende tiltak.

Når det gjelder small claims prosessen ble det, basert på intervju av både parter, advokater og dommere, i 2002 laget en grundig analyse av hvordan den virket etter endring av beløpsgrensen fra 3.000 til 5.000 £. Rapporten (*Lay and judicial perspectives on the expansion of the small claims regime*, av professor John Baldwin, Lord Chancellor's Department, research series nr 8/02) er meget interessant lesing for oss i Norge, som står overfor å innføre en småkravprosess som har en beløpsgrense som er dobbelt så høy som i England. Det grunnleggende spørsmål i rapporten var nemlig om det har vært problematisk å heve grensen til £5.000, en grense man den gang mente var den absolutt høyeste i slike småkravsaker i hele den vestlige verden. Rapporten konkluderer med at det hadde vært uproblematisk å heve grensen, men også med at det var en unison enighet i det juridiske miljøet om at dette var en grense som ikke burde økes vesentlig mer. Bakgrunnen for skepsisen var at man mente at small claims prosessens mer summariske behandling ikke gir tilstrekkelig sikkerhet for en korrekt juridisk behandling av sakene, slik at behandlingen av større saker etter den enklere prosess for småkravsaker kan være en fare for rettssikkerheten.

Selv om det ikke kom frem i foran nevnte rapport, skal man nok også låne øre til den barristeren vi tilfeldig møtte på et tradisjonsrikt badehotell på den engelske sydøstkysten, og som rett ut sa at advokatene ikke likte small claims fordi det betydde tap av business for dem.

Partene i undersøkelsen var derimot positive til en ytterligere heving av grensene. Det ble imidlertid reist innvendinger mot at det ikke var mulig å få dekket utgifter til advokater og sakkyndige, et problem som økte med økt verdigrense for small claims sakene. Dette siste stiller seg annerledes i Norge, hvor utgifter til prosessfullmektiger kan kreves dekket, dog med en 20 % begrensning, sett i forhold til tvistebeløpet.

3. Mekling i retten

I Exeter fikk vi overvære meklinger, hvor byens solicitors setter av en formiddag fra tid til annen og for en beskjeden godtgjørelse mekler small claims saker. Vi fulgte en av byens solicitors som meklet fire saker, med én time avsatt pr sak. Ingen av sakene lyktes, og vi fikk nok en sterk fornemmelse av at norske dommere ikke hadde mye å hente ved den måte meklingene ble gjennomført på. Dommeren som hadde ansvaret for sakene denne dagen ble ikke særlig blid over det dårlige resultat. Han mente nok at man heller burde ansette fast meklere, slik HMCS planla.

Etter de mislykte meklingene kom partene inn i dommerens rettssal til et saksforberedende møte, hvor de ble fortalt hva de måtte gjøre før hovedforhandlingen, for eksempel fremskaffe kontrakt, komme med en skriftlig redegjørelse om sakens bakgrunn og lignende. Det ble da avsatt et "vindu" tre måneder frem, og hovedforhandlingen skulle da berammes på et tidspunkt innenfor dette "vindu". Hvor gamle sakene da ville være fikk vi ikke oversikt over, men den tre måneders grense som vi får i den norske tvisteloven, var åpenbart oversittet.

4. En vanlig dag på jobben for en District Judge

District judges (dommer ved county court) behandler small claims saker og saker etter fast track, altså maksimert til sivile saker under NOK 150.000. De større sivile sakene går i utgangspunkt til *circuit judges*, som er en slags senior dommer, som også må fungere ved andre domstoler innen et større distrikt, men som nok mest praktiserer ved sin hoveddomstol. Vi fikk det inntrykk at mens district judges som oftest tidligere hadde vært solicitors, kom mange circuit judges fra tidligere virksomhet som barrister.

Dommeren får en dagsliste som gjerne kan omfatte fra 12-16 saker som skal behandles i løpet av dagen. Første møte er kl 10.00, og vi fikk en fornemmelse av at dommeren bruker den første timen av sin arbeidsdag til å se igjennom dagens saker. Sakene berammes på den dommer som har tid og dommerne har derfor i utgangspunkt ikke særlig kjennskap til den enkelte sak. Mange saker er rene uteblivelsessaker, hvor saksøkte ikke har svart, og det er avsatt bare fem minutter. Så er det en del CMC saker (case management conference), altså saksforberedende møter, hvor det er avsatt ca 20 minutter, og hvor partene blir gitt beskjed (directions) om hva som må være gjort innen hovedforhandlingen. Dette gjelder først og fremst fast track sakene.

Videre er det avsatt tid til forhandlinger (hearings) i small claims sakene, ca én time for hver sak. Møtet omfatter først og fremst partsforklaringer og dommerens spørsmål og presiseringer av sin forståelse av partenes anførsler. Det blir også vist til innsendte og fremlagte dokumenter, ofte ved at dommeren kort oppsummerer det som foreligger. Dommeren lufter vanligvis mulighetene for et forlik, og der som her er det nok en del forskjell mellom dommerne på deres aktivitet med hensyn til å foreslå løsninger og legge press på en eller begge parter for å oppnå et forlik. Om ikke forlik kommer i stand, og det ikke er behov for utsettelsesbeslutning for å få opplyst saken bedre, avsies dom. Som allerede nevnt under pkt 3, skjer det muntlig av dommeren i det helt overveiende flertall av saker.

På dagslistene kunne det også være anmodninger hvor parter begjærte gjenopptatt saker hvor det var avsagt dom. Grunnlaget var vanligvis enten at rettsmøtet ikke var lovlig forkynt, eller at vedkommende part nå hadde bevis å komme med som kunne endre resultatet. Mangler ved innkallingen ga, naturlig nok, vanligvis rett til nytt rettsmøte. Vi mente imidlertid også å forstå at dommerne var rundhåndet med å prøve saken på ny når nye bevis ble presentert. Vi fikk kanskje et inntrykk av at dommene ikke ble tatt helt så høytidelig i small claims sakene som i de større sakene. Litt fremmed for oss, og ifølge en dommer var de kanskje for slepphendte med å oppheve dommer i small claims sakene.

Å sitte med small claims saker kan ifølge en intervjuet district judge *”be a humdrum and, to be frank, an unglamorous business”* (Baldwin: Lay and judicial perspectives in the expansion of the small claims regime, s 53). En dommer mener å gjøre en *“less than perfect job”* og som en annen karakteriserer som *“the aim of exercise is to have quick, summary system of justice”* med andre uttrykk som *“hit and miss”*, *“rough and ready”*, *“inspired guess work”* og enda *“quick and dirty”*. Professor Baldwin karakteriserer district judges han møtte til intervju som både intelligente, kunnskapsrike og ikke minst *“forceful and impressive individuals”* og *“remarkably down-to-earth”*.

Denne siste karakteristikk er vel en del av kjernen og kunsten i hvordan dommerne forholder seg til small claims sakene, nemlig at de ikke kan opptre ovenfra og ned overfor partene, men behandle dagligdagse saker med vanlige mennesker involvert på en aktiv, engasjert og respektfull måte. Skal dette gjøres med suksess, må dommerne ikke bare ha juridisk forstand, men også innsikt i dagliglivets fortredeligheter, naturlig myndighet og samtidig respekt for sine medmennesker.

C. IRLAND – DUBLIN

1. Møte med Court Service of Ireland

The Court Service of Ireland (Court Service), den sentrale irske domstoladministrasjon som ble opprettet i 1999, hadde satt opp et heldagsprogram for oss. Court Service holdt til i et høyhus med moderne kontorlokaler i Dublin sentrum, nær det tradisjonsrike tinghus Four Courts, hvor de domstolene som holder til i Dublin er samlet.

a. Small claims

På møtet med representanter fra administrasjonen fikk vi høre nærmere om small claims prosessen, som ble innført i 1996. Her var grensen for slike krav vesentlig mindre enn i England, idet bare saker under € 2.000 (ca NOK 16.000) kunne behandles etter small claims prosessen. Og ikke nok med det, det var sterke begrensninger i hvilke typer saker som kunne behandles der. I utgangspunkt var det bare forbrukersaker, nemlig saker mellom en profesjonell selger og en ikke profesjonell kjøper. Saker mellom to privatpersoner falt ikke inn under denne prosessen. Med andre ord, det er få saker som kan behandles som small claims saker.

Småkravsakene behandles av en funksjonær, med tittel Small Claims Registrar. Klager kan sende sitt krav ved å fylle ut et skjema, som også kan hentes fra nettet. Rettsgebyret er € 69. Reagerer saksøkte med et tilsvarende svar, sendes dette til saksøker. Small claims Registrar forsøker å forlikke saken ved å mekle med partene hver for seg over telefon. Lykkes ikke dette, berammes

en muntlig høring med registraren, hvor partene forklarer seg og nytt forsøk på forlik blir prøvd. Lykkes heller ikke dette berammes hovedforhandling for en dommer. Partene har da møteplikt og oppfordres til å møte med sine bevis. De forklarer seg under ed, og partene har rett til å stille hverandre spørsmål (cross-examination). Man kan møte med solicitor, men vil ikke få dekket utgifter til denne, selv om man vinner. Også vitner kan føres og sakkyndige rapporter kan fremlegges. Utgiftene til disse kan heller ikke kreves dekket. Dommeren kan be registraren om å være til stede under hovedforhandlingen. Dom faller et par dager etter hovedforhandlingen. Det er ikke krav til begrunnelse for dommens resultat.

b. Small claims online

Dette er et pilotprosjekt som startet i november 2006, og som er tilgjengelig i 16 district courts. Partene sender inn sin klage på nettet og mottar da et klagenummer og en personlig identitet. De kan da hele tiden følge med i hva som skjer med saken. Man har store forhåpninger til denne måten å behandle saker på og tenker også muligheten av å utvide dette til vanlige tvistemål. Det man ønsker er blant annet at saksforberedelsen kan skje via nettet og at solicitoren slipper å bruke tid på å møte i retten til de saksforberedende møter, slik tilfellet er nå. Det vil spare kostnader for partene og tid for retten. Online servicen har vist seg å bli populær i small claims prosessen. I løpet av de første tre måneder mottok man 39 % av stevningene online, og man har fått en premie for beste "Government for people" tiltak. Man regner med at online servicen skal være tilgjengelig for alle district courts innen utgangen av 2007.

c. Saksomkostninger i sivile saker

Kostnadene i den sivile prosessen er gjenstand for offentlig oppmerksomhet og bekymring. Det har vært nedsatt to arbeidsgrupper som har avgitt sine rapporter i henholdsvis 2005 og 2006. Problemene er sammenlignbare med det som i England førte den såkalte Woolf-reformen med kostnadsreduisering som det overordnede mål.

I Irland er det ikke dommerne som fastsetter saksomkostningene i saker for domstolene. Dette er overlatt til en County Registrar. En noe uvant konstallasjon for en norsk dommer. Det vil føre for langt og være av mindre interesse for norske forhold å gå i detalj om hvordan irene behandler dette og å gjengi forslagene fra de irske arbeidsgrupper. Kjernen er at man vil nedsette *The legal costs regulatory body*, som skal sette retningslinjer for hvilke utgifter som kan kreves dekket av den tapende part. I denne forbindelse vil man sette timer på ulike oppgaver, noe som kan likne på våre stykkpriser. I tillegg vil man opprette *The legal costs assessment office*, som skal behandle klager på saksomkostningsvedtak. Et større byråkrati sett med norske øyne og sett i relasjon til vår praksis om at det er ankedomstolen som avgjør slike klagesaker. Vi fikk nok en følelse av at den juridiske profesjon, solicitors og barristers står sterkt i Irland, og at det å regulere dem var ytterst krevende. Konkurransemyndighetene har også vært på banen og krevd at det skjer noe radikalt for å få bedre konkurranse blant advokater.

d. Det er få dommere i Irland.

Vi fikk opplyst at det bare var 61 faste dommerstillinger i District Court. Det samlede dommerkorps i Irland omfatter 133 dommerstillinger. Befolkningstallet er omtrent som i Norge, hvor vi har ca 530 dommerårsverk totalt. Dommerne i Irland er imidlertid meget godt lønnet og har inntekter som er ligger ikke ubetydelig over tilsvarende norske dommerinntekter.

2. Besøk i Four Courts

Vi fikk en viss visualisering av at det var relativt få dommere i Irland da vi besøkte to fengslingsaler, som var fylt til randen av all verdens aktører som ventet på at deres sak skulle bli behandlet. Dører på begge sider av salen knirket seg ustanselig opp og igjen, og de siktede ble hentet opp fra en kjellernedgang midt i salen, og tidvis ført ned igjen med høye sinnesutbrudd. Dommeren satt høyt hevet på tredje nivå i den ene ende av salen. Det hersket et støynivå og et virvar med papirer og aktører som ble skyflet frem og tilbake. Det hele fremstod for en utenforstående som svært kaotisk, og fikk våre egne fengslingsmøter til å fortone seg som rene hvilehjem.

3. Rettssalene

Karakteristisk for stemningen i de irske rettssaler vi besøkte i Dublin var at dommeren satt høyt hevet og nærmest i tredje etasje. Ustyrt med parykk og sort kappe med hvite halsbånd, var det ikke snakk om noe tilløp nivellering av dommernes posisjon overfor parter og de profesjonelle aktører. Litt overraskende lagt til grunn irenes likefremme lynne og at de irske dommere utenfor retten opptrådte meget ujalte og rett frem.

Kanskje bygningsmassen i Dublins Four Courts var med på å sementere gamle standsforskjeller, slik man også kan se i de gamle engelske rettssaler. De profesjonelle aktører hadde lite misunnelsesverdige forhold med et interiør som minner om det vi ser på museer fra den gamle landsbyskolen. Aktørene stod rundrygget bøyd over smale, lave langbord for å lese i sine dokumenter i de dårlig opplyste salene, samtidig som trebenken de satt på ikke lot seg flytte bakover.

Four Courts i Dublin er en storslått rettsbygning, opprinnelig fra 1780, og senere gjenoppbygget og restaurert etter den fikk omfattende skader under den irske selvstendighetskamp i 1922. Den er også helt nylig blitt pusset opp. Men det er ikke til å komme bort fra at en slik bygning også binder en ellers ønsket utvikling for endring av hvordan rettssaler skal innrettes.

D. NEDERLAND – AMSTERDAM

Vårt møte med det nederlandske rettsliv, nærmere bestemt småkravprosessen, ble nødvendigvis preget av språkbarrieren. Vi var imidlertid så heldige at vi fikk møte tre dommere som behandlet slike saker samt rettsmeklinger, og vi overvar en sak etter at dommeren hadde gitt oss en nærmere orientering om hva saken gikk ut på.

1. Småkravprosess i Kanton gerecht

Den ordinære førsteinstansdomstol i Nederland kalles *Rechtbank*. Totalt er det 19 av disse domstolene. Den største holder til i Amsterdam, og har 190 dommere og 800 funksjonærer.

En underavdeling i de enkelte rechtbank kalles *kanton gerecht*. Der behandles mindre saker, både sivile saker og straffesaker. Kanton gerecht enheter er lokalisert flere steder i Amsterdam. I ordinære sivile saker er jurisdiksjonen til kanton gerecht begrenset til saker med tvistebeløp opptil 5.000 euro (ca NOK 40.000). Behandlingen av disse sakene kan betraktes som den nederlandske småkravprosess. I tillegg behandler kanton gerecht arbeidsrettssaker og husleiesaker, uten hensyn til kravenes størrelse.

I de sivile småkravsakene kan partene møte uten advokater. Ellers skal de være bistått av advokat.

Partene kommer ofte alene i kanton gerecht, men kan også ha med seg en bailiff. Det er en ikke juridisk utdannet offentlig tjenestemann som bistår med inndrivelse av utestående fordringer, og som har som en bibeskjeftigelse å bistå personer med råd i små saker. Dette skjer mot betaling, som dog er mindre enn den advokatene tar. Prosessreglene er ikke annerledes i disse små saker, men på grunn av størrelsen og mengden behandles de mer effektivt. Har et firma mange saker, for eksempel inkassosaker fra et mobiltelefonselskap, tar man kontakt med firmaet, slik at de kan utfylle klagene likt. Saksøker skriver en klage og de saksøkte som ikke svarer, får en uteblivelsesdom mot seg på det krevde beløpet. Saksøkte som har innsigelser fremsetter disse i et skriftlig tilsvær.

I de saker hvor kravet bestrides, berammes en muntlig høring. Det avsettes tid etter hvordan saken ser ut, ned til ett kvarter, opp til én time. På en ettermiddag kan det berammes 10 saker.

En tilstedeværende juridisk assistent skriver ned hva parter og eventuelle vitner forklarer etter diktat fra dommeren. Etter avslutningen av den muntlige høringen skriver juridisk assistent forslag til avgjørelser, som forelegges dommeren for eventuell retting og godkjenning.

Retten har fire uker på seg til å avsi dommen. En slik dom inneholder en konsentrert fremstilling av sakens bakgrunn, partenes anførsler, dommerens vurderinger og domsslutning. Etter prosessreglene skal dommen avsies muntlig i offentlighet, men i praksis hentes domsutskriften i retten av advokatene, eller domstolen sender utskriften til partene som ikke har advokater.

Saker under € 1.750 kan ikke ankes. Saker over dette beløp kan ankesog blir ikke silt av ankeinstansen før de slippes inn.

Man vurderer å heve grensen for småkrav til minst € 10.000, kanskje enda høyere.

2. Mekling

Hvis man under en hovedforhandling i kanton gerecht eller i rechtbank finner ut at partene ønsker å mekle, stopper saken og man avventer resultatet av meklingen. En mediator blir da tilkalt til retten og avtaler nærmere tid og sted for meklingen. Mislykkes meklingen, går man videre fra hvor den var før meklingen.

Domstolene har knytter til seg et spesielt mediator kontor. Mediatorene bestemmer selv sin timepris. Kostnadene til dette deles mellom partene, med unntak i arbeidsrettssaker, hvor arbeidsgiver betaler.

Det ble opplyst at dommerne har til dels svært ulik holdning til bruk av mekling. Noen er prinsipielt imot, mens andre er klart i favør av at mekling forsøkes. Advokatene var i utgangspunkt stort sett negative, men dette har bedret seg.

Mediator prosjektet startet i 1999. Da sa Parlamentet ok til mekling av saker som står for retten. Alle domstoler kan mekle nå, men det har fortsatt et beskjedent omfang. Av de meklede saker er det ca 40-50% som forlikes. En del advokater påtar seg oppdrag som mekler. Vi var også til samtale hos en advokat som påtok seg mange meklingsoppdrag.

3. Kort geding

Kort geding er egentlig en slags midlertidig forføyning som i utgangspunkt bare skal brukes i saker hvor det er nødvendig med en rask avgjørelse for at en av partene ikke skal miste sine muligheter til å forfølge sine rettigheter, jf midlertidig forføyning etter norsk lov. I praksis har det imidlertid utviklet seg slik at denne summariske prosessformen også brukes der partene ønsker rettens umiddelbare oppfatning av saken, før det er ført bevis. Basert på muntlige fremstillinger fra partene og kommentarer fra den andre siden vil dommeren i mange saker kunne indikere sin oppfatning av saken. Dette fører som oftest til at partene inngår forlik. Hvis det ikke lykkes, får partene en kjennelse fra dommeren. Partene kan da forlange at saken behandles etter de vanlige prosessformer med full bevisføring, noe som skjer relativt sjelden i disse sakene. Saken vi da i utgangspunkt fortsette med den samme dommer.

Vi overvar en sak i kort geding etter at dommeren på dommerrommet hadde fortalt oss om hva saken gjaldt. Det var en sak om sivilrettslig besøksforbud etter ekteskapsloven. I kort geding sitter dommeren alene med en juridisk assistent ved sin side. Begge advokatene kommer med innlegg, og partene forklarer seg, etter spørsmål fra sin advokat og fra dommeren.. Dommeren er aktiv og stiller stadig spørsmål til advokatene og partene.

Etter dette trakk dommeren seg tilbake, og etter ca fem minutters pause avsier hun muntlig sin kjennelse. Den juridiske assistenten fører denne i pennen, og kjennelsen sendes ut til partene via advokatene.

4. Saksomkostninger

Når det gjelder saksomkostninger i rettssaker, er det slik at det er helt spesifikt fastsatte beløp som den tapende part kan bli pålagt å betale til motparten. Systemet er basert på at advokaten godskrives "points" etter hvilket arbeid som utføres, og disse points omsettes i beløp som varierer etter ulike forhold. Advokatene vil ikke la seg avspise av disse beløp, *hvilket betyr at selv den part som vinner saken med saksomkostninger må betale en del av advokatutgiftene selv*. Unntak gjelde for saker om *intellectual property*, hvor EU (etter lobbying) har bestemt at man i slike saker har krav på å få dekket alle nødvendige advokatutgifter.

E. TYSKLAND – BERLIN

Amtsgericht er en førsteinstans domstol som kan behandle sivile tvister med en tvistesum under € 5.000 (ca NOK 40.000) samt familiesaker. Sivile tvister over € 5.000 behandles i første instans av *Landgericht*. Sistnevnte domstol er også ankeinstans for saker fra *Amtsgericht*.

I *Amtsgericht* er det én dommer. Han/hun hadde svart kappe som var nesten identiske med de norske kappene i ting- og lagmannsrettene i Norge. De mannlige dommere hadde hvit skjorte og (obligatorisk) hvitt slips, noe som var i grenselandet sofistisert/harry. I tillegg til dommeren var det til stede en sekretær og en ung jurist, som i forbindelse med en påbegynt opplæring for fremtidig dommerkarriere måtte følge rettsforhandlinger uten å ha noen rolle utover observatørens.

Dommeren satt ved et langt bord, som var litt hevet i forhold til gulvet for øvrig. På den andre siden av dommerbordet stod en stol beregnet til vitner. Saksøker og saksøkers advokat stod (i noen saler) eller satt til høyre, sett fra dommeren, mens saksøkte og saksøktes advokat stod til venstre. Det hersket en meget uformell stemning. Advokatene kom inn i rettssalen sammen

med sine klienter og startet med å dra sin kappe opp av en dokumentmappe/ryggsekk. De hadde til dels helt uformell bekledning for øvrig, og dette inntrykk ble forsterket av de godt krøllete advokatlippene, som var svarte som dommerens, men med silkeslag slik advokatene har i Norge. Det utspant seg et noe uformelt scenarium. Etter hva vi kunne se var det ikke noen regler for hvem som skulle ha ordet først, ei heller om at man ikke skulle snakke i munnen på hverandre. Flere av møtene utviklet seg til å bli saksforberedende møter, i og med at dommeren mente han trengte ytterligere bevis, herunder forklaringer fra sentrale vitner. Det ble da berammet nytt møte for den avsluttende muntlige forhandlingen. Vitneforklaringer ble protokollert etter dommerens diktat.

Noen parter møtte uten advokat, og dommeren hadde da plikt til å bistå parten.

Tysk og norsk rett har hatt en del til felles, men har utviklet seg i ulik retning, særlig når det gjelder skriftlighet/muntlighet i prosessen. I Tysk rett er muntligheten redusert til i praksis nesten bare å være en formalitet. Dommerne setter seg grundig inn i stevning og tilsvarende og fremlagte dokumenter før den muntlige forhandlingen, og forhandlingene åpnes ved at dommeren sier hvordan han ser på saken så langt, altså basert på det som er kommet frem skriftlig. For å kunne komme med et slikt utsagn har dommeren gått igjennom partenes anførsler og bevisstilbud og sett hva som er bestridt. *Det som ikke er konkret bestridt betraktes som en innrømmelse fra den andre parten.* Resultatet av en slik hovedforhandling, som vanligvis ikke varer mer enn 15-30 minutter, er enten forlik, beskjed om at saken er opptatt til doms, eller at et vitne skal avhøres i en ny hovedforhandling som berammes. (Se også rechtsanwalt og advokat Rolf Ueckers artikkel i Lov og Rett 6/side 357 flg med tittelen: Effektivisering av sivilprosessen i Tyskland – relasjonsmetoden og begrensning av muntlighetsprinsippet.)

I og med at dommeren ofte vil ha gjort seg opp en, ganske vist foreløpig, oppfatning av saken, blir hovedforhandlingen avviklet mer som et kollokvium, hvor synspunkter utvikles mellom advokatene og dommeren. Alt dette foregår som nevnt på en meget uformell måte, stikk i strid med de forventninger man kunne ha til tysk ”ordnung muss sein”. Stemningen i de rettssakene vi overvar i både Amtsgericht og Landgericht var kollegial og lite aggressiv, skjønt det var både parter og advokater som visste å heve stemmen.

Når Landgericht behandler ankesaker, behandles disse vanligvis av tre dommere. Dommerne har da satt seg inn i sakens dokumenter, herunder forklaringer fra partene og fra vitner, som er nedtegnet av første instans. Vi fikk ikke inntrykk av at det var noen egentlig saksbehandling i ankeinstansen før hovedforhandlingen. Der åpnes møtet med at en av dommerne redegjør for hvordan retten foreløpig ser på saken. Det er så opp til advokatene å argumentere imot retten i tilfelle de ønsker at retten skal endre sin oppfatning. Det er verdt å merke seg at Landgericht i utgangspunkt bare vurderer lovforståelsen første instans har lagt til grunn. Bevisbedømmelsen tar ankeinstansen bare stilling til der første instans åpenbart har tatt feil av denne, noe som skjer svært sjelden. I Landgericht har de en utstrakt grad av spesialisering, blant annet noe de kaller Kammergericht, som behandler tvister mellom næringsdrivende. Også i Landgericht er det en ganske uhøytidelig stemning i sivile saker, hvor advokatene snakker i munnen på hverandre. Her så vi imidlertid at dommerbordet var hevet noe mer over gulvet for øvrig.

Tyskland er, sammen med Nederland, blant de flinkeste gutter i klassen når det gjelder å ha rimelige saksomkostninger i sivile saker. Det finnes helt spesifikke satser for hva en tapende part kan bli ilagt av saksomkostninger og betalingen er ikke avhengig av medgått tid. Ifølge ovennevnte advokat Uecker er dermed advokatene interessert i å få unnagjort hovedforhand-

lingene raskest mulig, noe som har resultert i at de avvikles på rekordfart, opptil en halv time. Det er imidlertid ikke samme begrensninger ved ankesaker, noe som fører til en betydelig ankefrekvens (Zuckermann, *Civil Justice in Crisis*, Oxford University Press, 1999, side 52.

F. FORLIKSRADET I OSLO

1. Møte i forliksrådet

Vi møtte opp for å følge forhandlingene i en av rådets avdelinger denne dagen. Vi overvar fire saker.

Vi sitter i et stort pent lokale i Pilestredet. Det er tre medlemmer, to er fulltidsansatte, den siste er varamedlem som er innkalt pga det faste medlems sykefravær. I alt er det 12 faste medlemmer i Oslo Forliksråd. Disse velges for fire år om gangen av kommunestyret etter en utpeking som reflekterer de politiske partiers resultat i kommunevalget. I tillegg til de faste medlemmer er det 12 vara. De faste forliksrådsmedlemmene får lønn som heltidsombud. Godtgjørelsen er for lederen kr 325.000 i året uten feriepenge/pensjonsrettigheter. Forliksrådsmedlemmene utenfor Oslo betales pr sak. Den som blir oppnevnt må ikke være eldre enn 70 år og ikke yngre enn 25 år. Utvalgene sammensettes også etter en kjønnskabal.

Det innkalles tre saker pr time til samme tid, 15 i alt på en dag. Klager sitter til venstre for forliksrådsmedlemmene, innklagede til høyre, altså motsatt av plasseringen i tingretten. Partene sitter på motsatt side ved samme langbord som forliksrådets medlemmer, slik de også gjør det i Amtgericht i Tyskland.

Lokalene og forliksrådsmedlemmenes opptreden fremstår som profesjonell og hyggelig. Partene kan sitte og vente noe lenge, vi observerte parter som hadde ventet 1½ time. Partene gis i utgangspunkt tid til å fremstille sin sak. Særlig gjelder det der de møter med advokat. Men også ressurssterke parter vil klare seg bra i forliksrådet. Problemet er der en part mangler innsikt i saken og sine rettigheter og kan presses av medlemmene til å inngå et forlik vedkommende ikke forstår bakgrunnen for og ei heller konsekvensene av. Siden medlemmene ikke er jurister blir forliksforhandlingene i stor grad basert på frykt for hva det vil koste å gå til retten. Sterke og svake elementer i partenes krav fokuseres det ikke på, idet det vil kreve en juridisk innsikt som ofte ikke er til stede. Dette kan bety at noen inngår forlik de ikke er tjent med. Gjelder tvisten små beløp, er det åpenbart at begge parter kan være tjent med et forlik der og da, når sakens utfall ikke er helt åpenbar. Er sakens korrekte rettslige løsning utvilsom, får vi håpe på at forliksrådsmedlemmene forstår det og ikke presser partene til et forlik midt på treet.

Den tillit partene har til forliksrådsmedlemmenes evne til å fremsette gode forslag til forlik eller treffe juridisk riktige domsavgjørelser, vil selvsagt variere. Den jevne mann, som føler seg fremmedgjort både når det gjelder jussen og settingen i en domstol, er kanskje den som i utgangspunkt vil være mest tilbøyelig til å høre på forliksrådets medlemmer og følge dem langt på vei når det gjelder forliksforslag de fremsetter. For ressursrike parter og de som møter de med advokat kan vi tenke oss at forliksrådsmedlemmenes mangel på formell juridiske kompetanse vil prege deres mottagelighet for å la seg presse av forliksrådsmedlemmene til å inngå forlik som tilsier et betydelig avvik fra egen oppfatning av riktig løsning. Det forhold at medlemmene ikke er jurister og at det gis minimalt med saksfremstilling og begrunnelse i en forliksrådsdom, fratrar disse avgjørelsene argumentasjonskraft overfor en tapende part. Så lenge kostnaden ved forliksrådsbehandling er relativt beskjedent og

adgangen til å bringe saken inn for tingretten står åpen, ser vi imidlertid ikke dette som noe stort problem.

2. Samtale med Namsfogd Helge Bang:

Det administrative ansvaret for Forliksrådene ble fra 1 januar 2006 overlatt staten og lagt under namsfogden. Et gjennomsnitt av saker i Forliksrådet har krav på kr 60.000, med en median på kr 10.000. Bare 4 % har en høyere tvistegjenstand enn 125.000 kr. I 2007 antas det i Oslo å innkomme ca 24.000 saker. Bare 3-4 % henvises til retten. Lagt til grunn alle forliksklagene, kostet en forliksklage i 2005 i gjennomsnitt kr 500 for det offentlige. Prisen for de saker som fremmes i møte blir selvsagt høyere. Namsfogden har 42 jurister som kan brukes som en ressurs for Forliksrådets medlemmer.

G. USA – BOSTON I STATEN MASSACHUSETTS

1. Boston Municipal Court

De ordinære førsteinstansdomstoler i Massachusetts er administrativt delt mellom District Court Department og Boston Municipal Court Department. District Court Departments virksomhet er fordelt på 62 lokale District Courts spredt over hele Massachusetts. Vi valgte å besøke Boston Municipal Court, som dekker selve Boston by og Suffolk County. Denne domstol har 8 underavdelinger. Vi valgte å konsentrere oss om virksomheten til domstolens hovedsete, som ligger i Edward W Brooke Courthouse, en ganske ny og imponerende moderne utformet rettsbygning i downtown Boston. Foruten Chief Judge er det 12 av dommerne som har sin faste arbeidsplass her, men de kan også måtte ta oppdrag i de andre 7 rettsbygninger etter behov.

Department Staff Attorney Christopher Connolly møtte oss velkommen, og han forble vårt hjelpsomme og hyggelige ankerfeste under besøket i Boston.

Domstolen har en egen avdeling for small claims i underetasjen, en lokalisering som kan gi en mistanke om statusen for slike saker, men som uansett virket hensiktsmessig. Dette må sees i sammenheng med at førsteinstansbehandling av small claims sakene er delegert til autoriserte *clerk-magistrates*, som kan være domstolsansatte eller spesielt tilkalt personer med eller uten juridikum.

Small claims prosessen er designet for parter som møter uten advokater. Det er tillatt å ha med advokat og noen gjør det på egen bekostning. Prosessen er enkel og uformell. Partene kan ikke kreve dekket utgifter til advokat, sakkyndig eller andre kostnader, med mindre motparten har oppført seg kritikkverdige. Småkravsakene starter med en stevning, claim, som formidles til saksøkte. Denne har ikke plikt til å sende inn tilsvar, men det kan bli avsagt uteblivelsesdom hvis saksøkte ikke møter til berammet rettsmøte (hearing).

Den muntlige høring avvikles ved at alle parter innstevnes til å møte en bestemt dag (alle ukedager unntatt onsdager) kl 14, og det var opp til 50 til 60 personer i lokalet som satt og ventet på at deres sak ble ropt opp og de ble kalt frem. I en del saker møtte bare saksøker og fikk da en uteblivelsesdom, hvis han kunne dokumentere at innkallingen til høringen var forkynt for saksøkte. Der saksøker var et forsikringsselskap, bank eller lignende og det egentlig dreide seg om at saksøker ikke kunne betale kravet, ble partene bedt om å snakke sammen for å finne en avbetalingsordning. Var det en egentlig tvist om kravet, ble det henvist

til et lite møterom, hvor en *clerk-magistrate* hørte på begge parter og forsøkte å mekle partene til enighet, alternativt kom med en avgjørelse, som ble avsagt etter et par dager. Avgjørelsene begrunnes ikke.

Vi overvar flere slike small claims saker. Partene avga forsikring og ble grundig forklart prosedyren. Forhandlingene ble tatt opp på bånd. Avviklingen av møtene skjedde uten advokater til stede, og uten at det ble fremlagt noe særlig bevis.

Domstolen oppfatter avviklingen av small claims sakene som meget effektivt og ressursbesparende. Grensen er imidlertid svært lav, nemlig USD 2.000. Selv synes domstolen at den er alt for lav. Forsøk på å heve den har blitt møtt med motstand fra advokatforeningen (Massachusetts Bar Association).

I denne forbindelse kan vi nevne at 15 desember 1791 ble følgende tillegg til den amerikanske grunnlov ratifisert:

Amendment 7 - Trial by Jury in Civil Cases.

In Suits at common law, where the value in controversy shall exceed twenty dollars, the right of trial by jury shall be preserved, and no fact tried by a jury, shall be otherwise re-examined in any Court of the United States, than according to the rules of the common law.

Denne bestemmelsen er ikke senere endret. Det betyr at en part har krav på at en sivil sak med tvistesum høyere enn USD 20 har krav på jurybehandling av saken, og med svært begrenset mulighet for ny prøving av sakens faktum. Dette har medført at man også i småkravsaker må gjennomføre et formelt rituale om at partene frafaller retten til hovedforhandling med jury. Men det er det ikke alle som gjør, slik at det også fra tid til annen holdes hovedforhandling med jury i småkravsaker. Det var avsatt tid til slike saker kl 11 hver mandag, tirsdag og torsdag. Det var imidlertid ingen juriesak å behandle den uken vi tilbrakte i Boston, slik at denne opplevelsen ble vi snytt for!

2. Møte med Chief Justice Charles Johnson, dommere og funksjonærer

Dommerne i Municipal Court var invitert sammen med funksjonærene, og etter oppfordring informerte vi om vår domstolstruktur og om den nye tvisteloven, nærmere bestemt småkravprosessen. De hørte interessert etter, og vi fikk tilbakemeldinger på hvordan de organiserte sin domstol, herunder dommernes arbeid. Dommer Patricia Bernstein fortalte at alle dommerne behandler så vel sivile saker som straffesaker. Det avsettes ikke tid til domsskriving, noe som vi etter hvert erfarte var heller reglen enn unntaket utenfor Norges grenser, jf de erfaringer vi siden fikk på vår reise. Det er særlig hektisk å sitte i straffesaker, da det er mange pre-trial høringer og veldig formalistiske bevisregler i straffesaker, med alt som følger av dette for dommerne.

De tiltalte har ikke automatisk krav på å få dekket utgifter til forsvarer. Bare hvis de har lav inntekt. De offentlig oppnevnte forsvarere får svært lav timebetaling, noe som kan gå ut over kvaliteten. Vi ble stilt spørsmål om forsvarerne i Norge "shoppet" etter bestemte dommere, hvilket de til en viss grad klarte å gjøre i Boston. Dette spørsmål kunne vi uten problemer svare benektende på.

Noe vi i tillegg finner interessant å nevne i forbindelse med dette møte er at Chief Justice Johnson, i dette konservative, hvite hjørne av USA, var svart (black) og med rastafletter som rakk ham til livet i hans ulastelige, elegante, grå dress. Han var svært hyggelig og "down to earth".

H. CANADA – TORONTO I PROVINSEN ONTARIO

1. Small Claims Court.

Vi møtte Judge M. Donald Godfrey, som nå var den eneste, og muligens den siste, fulltids dommer i Ontario som bare arbeider med small claims sakene. Alle de andre ”dommere” som behandlet small claims saker i Toronto var personer engasjert for tre år av gangen som deputy judges i deltidstillinger. Det var som oftest advokater som tok dette som ekstraarbeid, men vi møtte også en pensjonert dommer i denne rollen.

Grensen for small claims prosessen i provinsen Ontario ble i 2001 hevet fra CAD 5 000 til 10.000, dvs ca NOK 55.000. Det er på trappene å heve grensen betydelig. I noen provinser i Canada er grensen allerede på CAD 25.000, dvs slik det blir i Norge. Man så for seg en liknende grense i Ontario.

70 til 80 % av alle sivile tvister i denne Ontario behandles i small claims court. Man er meget tilfreds med denne avviklingen. Som nevnt foran har man imidlertid sluttet å ansette fulltids dommere i small claims court. Bakgrunnen er at deltids deputy judges koster en fjerdedel av hva de (ganske kostbare) embetsdommere skal ha betalt. Det har politikerne merket seg.

Saksøker sender stevning til retten, og stevningen må han selv forkynne for motparten med tilsvarsfrist. Mange problemer oppstår i denne forbindelse hvis det oppnås uteblivelsesdom og saksøkte påstår at saken ikke er lovlig forkynt for ham. I en multietnisk storby som Toronto, med flere millioner mennesker i rettskretsen, er det også ofte vanskelig å finne frem til saksøkte i gjeldsinndrivelsessaker.

Saken går så til en dommer, som vurderer om noe mangler i begjæringen og i tilfelle etterlyser dette. Det innkalles til en *settlement conference*. Her møter partene, eventuelt med sine advokater, for en deputy judge. Partene fremstiller sin sak, som det i gjennomsnitt er avsatt 40 minutter til. Dommerne forsøker å få partene til å forlike seg. Det lykkes i ca 50 % av sakene. Forhandlingene minner om våre rettsmeklinger. Oppnås det ikke forlik, skjæres saken til og partene får beskjed om hva de bør gjøre før den muntlige høringen, som berammes der og da. Dommeren skriver noen notater om hvilke oppgaver partene har fått, og skriver også om hva som er sakens tvistepunkter, hvor mange vitner som skal føres og hvor lang tid som bør avsettes til høringen.

Muntlige forhandlinger i småkravsakene berammes slik at dommeren får berammet saker på seg med en samlet tidsramme på 14 timer per dag! Det berammes daglig slike muntlige forhandlinger på fem dommere, mens fem dommere har forliksforhandlinger. Mange saker faller bort, og hvis dette ikke skjer, hjelper dommerne hverandre.

Alle parter møter på samme tid, dvs kl 10. Alt som sies i rettsmøtene tas opp på bånd. Også under selve hovedforhandlingen kan det inngås forlik, men dommerne presser ikke, da forlik har vært forsøkt tidligere. Partene kan sende inn skriftlige forklaringer fra vitner, sakkyndige eller andre, med vedkommendes adresse, tlfnr med mer. De må sendes til motparten (og retten) senest 30 dager før hovedforhandlingen. Motparten kan da innstevne et vitne hvis han ønsker å krysseksaminere det.

Ca halvparten av partene har med seg advokat, en paralegal eller andre (familiemedlem/venn) til å hjelpe seg. Fra 1 januar 2008 kreves det lisens for å opptre som paralegal, og nye slike må gå gjennom en viss opplæring som Law Society har ansvaret for. De vil også bli forsikret mot malpractice. For tiden synes de fleste paralegals å ha dårlige juridiske kunnskaper. I tillegg kan de utnytte uvitende klienter og ikke være villige til å medvirke til at forlik inngås, fordi de vil tjene penger på saker selv der disse ikke er prosedable.

Det koster CAD 75 for å anlegge en sak og saksøkte må betale CAD 40 for sitt tilsvarende. Videre må saksøker betale CAD 100 hvis saken går til hovedforhandling.

Det avsettes en halv time per parts-/vitneforklaring, vanligvis minst én time til hovedforhandling. Dommer Godfrey opptre i fulle ornater, dvs med en dommerkappe som er vesentlig mer forseggjort enn våre, mens advokatene ikke har på seg kappe. Dommeren har lest igjennom de fremlagte dokumenter og kan gjerne si hvordan han forstår tvisten. Det skjer ikke en egentlig dokumentasjon av de fremlagte dokumenter.

Den vinnende part kan i tillegg til rettsgebyrer få dekket "reasonable costs", som i tillegg til fees, transportutgifter, utgifter til eksperter og vitner ikke må overskride 15 % av tvistens verdi. Dette var eneste stedet vi møtte noe som liknet på vår nye tvistelovs regel om at idømmelse av saksomkostninger i utgangspunktet skal begrenses til en bestemt prosent (20 %) av det omtvistede krav. Det hadde ikke vært i den store verden uten at man fikk antydninger om at dette ordnes ved at man skrur opp kravet til det maksimale, slik at omkostningene som kan bli tilstått blir høyest mulig. Hos oss vil slike "dirty tricks" ramme klienten hardt, idet saksomkostninger vanligvis ikke vil bli tilkjent hvis påstanden ikke blir fullt ut eller for det meste innfridd. Den populære formulering "begrenset oppad til..." må vurderes i denne forbindelse.

Etter parts-, vitneforklaring og eventuell prosedyre fra advokat og en kort pause, avsies dommeren muntlig dommen. Hvis dommeren ikke velger denne fremgangsmåte, avsies en skriftlig dom. Den skal avsies innen tre måneder etter høringen. Det tar vanligvis fire måneder før en småkravsak kommer til hovedforhandling. De fleste saker er rundt seks måneder gamle før dom avsies. Partene kan få utskrift av den muntlige dommen (alt som foregår i small claims court opptas på bånd). Det koster CAD 3 per side, og det er unntaksvis at noen ber om slik utskrift.

Toronto er en multietnisk by med mange tungemål. Det fører ofte til språkproblemer i retten. En part må betale for sin egen tolk, med unntak for de fransktalende. Fransk er jo ved siden av engelsk offisielt språk i hele Canada, og dersom en aktør i Toronto krever fransktalende translatør, stilles dette gratis til rådighet av domstolen.

I første etasje av den kontorbygningen i Torontos nærmest geografiske sentrum hvor Small Claims Court har sine lokaler, finnes et eget rom som benyttes av pro bono advokater. De kommer vanligvis fra de store advokatfirmaer. Hjelp av disse kan gis bare til de som har inntekt under en viss grense.

Judge Godfrey ønsket seg flere fulltidsdommere i Small Claims Court fordi "the more you do, the better you are". Men det er satt stopp for utnevning av flere dommere i sivile saker. Og da en deputy judge koster bare en fjerdedel av en embetsdommer, synes regnestykket å være enkelt for finansministeren. Dette er bare et av flere eksempler på noe vi gjentatte ganger opplevde på vår reise jorden rundt. Det er skatt det dreier seg om, og den skal være lavest

mulig, og særlig før et valg. Derfor må "Government" spare på mye som i vårt land anses nødvendig for både velferdsstat og rettssikkerhet. Fellesskapsperspektivet taper for individperspektivet, en trend som vel er mer global og universal enn vi liker å tenke på.

Videre ønsket dommer Godfrey at partene har bistand i retten, helst av juridisk kyndige personer. Dette vil lette saksavviklingen betydelig.

2. Andre møter

Etter et kort møte med den svært dynamiske kvinnelige Chief Justice for Superior Court of Ontario, Heather Foster Smith, som holdt til den tradisjonsrike rettsbygning Osgoode Hall i downtown Toronto, fikk vi benytte Chief Justice's eget møtelokale til en samtale med to representanter fra Ministry of the Attorney General, Laura Graig og Brandon Parlette. De informerte om reglene for small claims court og fremtidsutsiktene. Det var åpenbart at denne prosessformen har en høy stjerne, og det ble antydning en betydelig økning av grensen, opp til CAD 25.000, og dermed i størrelsesorden som i den norske småkravprosessen. Dette måtte imidlertid utstå til etter et forestående valg. Det var foreløpig ingen tegn på å ansette flere fulltids dommere for arbeid med small claims court saker. Man er så langt fornøyd med de (rimelige) deputy judges. Det er stort sett advokater, som ellers stort sett kan ta en timepris på ca CAD 300, og som på tross av dette aksepterer en betaling som deputy judge på CAD 232 per dag. Dette må nesten kunne sidestilles med advokaters pro bono arbeid, som vi møtte en del av på vår reise.

I. NEW ZEALAND.

1. Hovedstaden Wellington

a. Småkravsordningen i New Zealand

Man kan si at den spesielle small claims prosess i New Zealand ivaretas av det som kalles Dispute Tribunals. Disse er organisert som et eget tvisteløsningsorgan, men har ofte lokaler i tinghusene til New Zealands District Court. Småkravsakene er krav opp til NZD 7.500 (ca NOK 30.000) eller maksimalt NZD 12.000 hvis det er enighet mellom partene om å heve beløpsgrensen.

Den som behandler saker i en Dispute Tribunal kalles en Disputes Referee. Det er i hele New Zealand i alt 62 referees, som alle jobber deltid og er ansatt for to år om gangen. Av referees er nå 60 % jurister, en del av dem advokater.

I motsetning til det som gjelder for småkravsakene i England, kan referees ikke avsi sin avgjørelse muntlig. Dette må skje skriftlig. Vi så et par av disse avgjørelser. De var knappe, konsise og enkle å forstå.

Vi fikk anledning til å overvære behandlingen av én sak for Dispute Tribunal som fant sted i tinghuset for District Court i Wellington.

Saksøker må innlevere en skriftlig klage på et fastsatt formular og denne forkynnes av Dispute Tribunal for saksøkte. Saksøkte har ikke plikt til å sende inn et tilsvarende svar, men må møte til den muntlige forhandling som berammes. Under den muntlige forhandlingen forklarer referee partene nøye om den videre prosedyre. Etter dette forklarer først partene og siden

eventuelle vitner seg. Oppnås det ikke forlik skriver referee dom i løpet av et par dager. Avgjørelsene er begrunnet.

Det avsettes 1 – 1 1/2 time pr sak. Partene innkalles til den tid deres sak er ventet å komme opp, altså ikke alle til samme tid som det gjøres i Toronto.

Partene møter i utgangspunkt alene, men kan ha med seg en hjelper, hvis de kan godtgjøre at de av forskjellige grunner er handikappede og ikke greier seg alene. Advokater har ikke adgang.

Dispute Tribunals kan (i særlige tilfeller) oppnevne en ”investigator”, dvs en sakkyndig, der dette er påkrevd for at referee skal få hjelp til å vurdere tekniske forhold. Den oppnevnte sakkyndige skal da besiktige tvistegjenstanden og skriver en rapport. Som oftest møter vedkommende også under den muntlige forhandling for å forklare seg som sakkyndig vitne.

Man lar om nødvendig parter, vitner og sakkyndige forklare seg over telefon, men man foretrekker personlig fremmøte.

Referee forsøker å få partene til å inngå forlik, men sier klart fra at de kommer til å skrive avgjørelse i saken hvis forhandlingene ikke fører frem. Hvor mye tid de legger i forliksdrøftelsene avhenger av partenes innstilling. Så mange som 70 % av sakene ender med en ”decision”. Det må bemerkes at bare reelle tvister behandles ved Dispute Tribunals.

Dispute tribunals minner en del om våre forliksråd, men har også sine åpenbare forskjeller. Hver sak behandles av bare én referee, som for 60 % vedkommende har juridisk bakgrunn.

b. Samtale med Principal Disputes Referee, Dr Peter Spiller.

Dr Peter Spiller var jussprofessor ved Hamilton University (syd for Auckland) og praktiserte da en dag i uken som disputes referee i den lokale Dispute Tribunal. Han var interessert i denne form for konfliktløsning og skrev bok om emnet i 1996. Annen utgave av boken utkom i 2002.

Spiller ble bedt om å ta et engasjement som sjef for alle landets Dispute Tribunals, for en periode på fem år. Han har nå fungert i ca halve tiden. Deretter vil han gå tilbake til sin professorjobb. Han ble bedt om å ta jobben for å bygge opp småkravprosessen. Han har stor tro på denne form for tvisteløsning for små saker.

Her var vi virkelig kommet til en ”skilled” professor som var opptatt av småkravprosessen på det teoretiske såvel som på det administrative og det praktiske plan. Hans bok er fascinerende lesning. I tillegg til at den er en grundig gjennomgang av de oppgaver en referee har i mekling og ved domsskriving, gir boken uttrykk for et dyptfølt medmenneskelig engasjement for at alle skal ha adgang til domstolene, med andre ord: ”Justice for all”. Forfatterens dedikasjon til oss i boken lød da også som følger og på norsk: ”Gud velsigne dere”.

Spiller var meget bestemt på at advokater ikke skulle slippes inn i denne tvisteordning. Han mente at straks advokatene kommer med, glir både parter, advokater og også dommerne inn i et tradisjonelt ”adversarial” mønster. Derfor bruker de tittelen ”referee” i stedet for dommer, noe som skal understreke den uformelle prosedyre og sette fokus på å finne en løsning i saken i stedet for å øke konflikten ved det tradisjonelle advokatoriske system.

Spiller var også meget bestemt på at verdigrensen for de saker som behandles for Dispute Tribunals er alt for lav og at den bør økes betydelig, for eksempel til NZD 25.000, som valutamessig nesten vil tilsvare den norske grensen for småkravprosess, men kjøpekraftsmessig vil ligge en del høyere. Han ser imidlertid at det vil kunne bli vanskelig å behandle såpass store saker uten at advokater får tilgang. Han filosoferte over om man bør kunne godta advokater i saker over et bestemt beløp.

Dr Spiller ønsker at alle referees skal ha juridisk bakgrunn, fordi han mener jussen gir en spesiell evne til å analysere saker, være objektive og uttrykke seg. En slik bakgrunn gir etter hans oppfatning en betydelig større trygghet for at avgjørelsene blir riktige.

c. Samtaler med dommere

To av dommerne i District Court, som vi møtte på en "dommer-thé" i District Court, inviterte oss privat ut til en svært hyggelig middag. Den ene dommeren hadde besøkt Oslo tinghus i en rettsferie, hvor han var blitt vist rundt av en dommerfullmektig. Intet kan måle seg med uformell kollegial kontakt over landegrensene!

2. Auckland. Møte med District Court Judge Roderick Joyce, QC.

Joyce, som er District Court Judge i Auckland, er med i av Ministry of Justice's permanente utvalg for lovrevisjonsarbeid, nemlig Rules Committee. Her er blant annet dommere fra de ulike domstoler representert, fordi man mener det er viktig å trekke på dommeres praktiske og rettslige innsikt når det gjelder forslag til prosesslover. Joyce var, sammen med en District Court Judge fra Christchurch, hovedansvarlig for utformingen av nye prosessregler for behandlingen av saker i District Court. Han var absolutt rett mann å få snakket med.

Beløpsgrensen for jurisdiksjonen til District Court i sivile saker er NZD 200.000, en grense som etter Joyces mening er altfor lav og bør oppjusteres til NZD 500.000. Av taktiske grunner har Rules Committee ikke foreslått dette på nåværende tidspunkt. Det er andre og viktigere endringer i sivilprosessen som først bør behandles. Når det gjelder straffesaker har District Courts alle saker unntatt drapsaker. Grensen for bruk av jury i straffesaker er svært lav, nemlig saker med en strafferamme over seks måneder.

Alt som foregår i retten blir tatt opp på bånd og i stor grad skrevet ut, slik at dommerne kan få overført dette til sin computer mens de skriver dom. Også juryen kan få utskrift av det som er tatt opp, slik at de har det når de skal avgjøre skyldspørsmålet. Det kan imidlertid bli et overveldende materiale for juryen å hankses med.

Joyce fant at det var et økende problem at parter ikke har juridisk representasjon. Dette er ifølge Joyce en følge av at juridisk bistand er blitt svært kostbart og nå beregnes etter medgått tid, og ikke som tidligere etter hva en sak tåler av kostnadsbelastning.

Ellers mente Joyce at "discovery" var et stort problem for effektivitet i rettspleien. Dette fører til mye arbeid for advokaten før de kan gå til sak. For å unngå erstatningskrav legger advokatene ned arbeid som slettes ikke alltid står i forhold til tvistegjenstandens størrelse.

Man jobber nå med et forslag til ny prosesslov som er ute på høring, og som er ment å bli en forenkling av gjeldende prosessregler.

Vi overvar en settlement hearing med dommer Joyce som mekler. Den foregikk i en vanlig rettssal, hvor det var satt opp et bord nedenfor det vanlige dommerpodium, med partene på hver sin side av bordet, mens Joyce satt øverst ved bordenden. Forhandlingene minnet om våre rettsmeklinger, bortsett fra at partene ikke ble forhandlet med adskilt etter en innledende fellesdrøftelse. Slik delvis adskillelse av partene var ikke god tone i New Zealand, selv om noen dommere mener at det er det eneste fornuftige, hvilket vi kunne støtte opp om. Etter et par pauser fikk dommer Joyce beskjed om at de fortsatt forhandlet og at hans bistand ikke lenger var nødvendig. Det lå i luften at det gikk i retning av et forlik.

Joyce og hans kone inviterte oss til en privat og meget hyggelig middag ved en waterfront restaurant. Vår guideboks forsikring om at kiwiene inviterer hjem eller ut "was proved right", både i Wellington og i Auckland. At kolleger tar slike initiativ gjør inntrykk, og vi legger oss på sinne hvor viktig det er å stille opp for kolleger som besøker oss. Både som en gest til de besøkende, men også som en berikelse av vårt daglige dommerarbeid.

3. Domstoler i Northland

Vi ønsket å supplere inntrykkene fra domstolsbesøkene i hovedstaden Wellington og storbyen Auckland med besøk også i domstoler på de mindre steder, og valgte å kjøre nordover fra Auckland for mer improviserte besøk. Det førte oss først til Whangarei, hvor vi dessverre måtte konstatere at det ikke var noen småkravsak eller lignende på dagslisten da eller dagen etter. Vi benyttet derfor besøket til å tilbringe en del timer med å følge med i en strafferettssal hvor det vekslet mellom pre-trial hearings, fengslingssaker og pådømmelser på løpende bånd. Vi merket oss at vi nå befant oss i et maoridominert område og at salen og ventarealene var et fargerikt skue med mange tatoveringer og at ektefeller, barn og foreldre syntes å ha møtt frem i betydelig antall som støttegrupper. Også her ble den ordning praktisert at alle var innkalt til samme tid, og at et knippe med advokater vandret frem og tilbake mellom rettssal og konferanserom etter hvert som de enkelte klienter var i ilden eller ventet på tur.

Vår videre reise brakte oss til New Zealands nordligste rettslokale, som befinner seg i den lille byen Kaitiāia. Dette rettsstedet har dommerbetjening bare et par dager i uken, og det var dessverre ingen dommer der den dagen vi kom på besøk. Vi fikk imidlertid en lengre samtale med en funksjonær og en advokat som var innom, om både rettslivet og livet ellers i denne nordligste av New Zealands byer.

J. AUSTRALIA - MELBOURNE I STATEN VICTORIA.

1. Magistrates' Court of Victoria.

Magistrates' Court of Victoria er den ordinære førsteinstansdomstol i staten Victoria, men slik at domstolens jurisdiction er begrenset både i sivile saker og straffesaker. Vi besøkte domstolens hovedsete i Melbourne.

Vi ble meget godt tatt imot og gjennom travle dager guidet av Deputy Chief Magistrate Peter Lauritsen (med danske slektsrøtter). Vi ble informert om reglene for Magistrates' Court, som er første instans i sivile saker hvor tvistesummen er under AUD 100.000. Over Magistrates' Court finnes først County Court, som ikke minst i straffesakene er den viktigste og travleste domstol. Øverst troner Supreme Court of Victoria, som imidlertid også behandler de største sivile saker og de alvorligste straffesaker som første instans. Den avdeling av Supreme Court,

og som behandler anker både fra County Court og fra førsteinstans saker i Supreme Court kalles Court of Appeal. En ytterligere ankeadgang finnes til Australias High Court i Canberra.

Når det gjelder small claims i Magistrates' Court, er det en hybrid etter at regjeringen ikke fikk igjennom et forslag om en spesiell small claims procedure. Det som gjelder i dag er at krav under AUD 10 000 behandles ved en *arbitration*, hvor det ikke gjelder noen formell prosedyre og faktisk heller ikke vanlig juridiske regler m.m. Sakene kan avgjøres på bakgrunn av "fairness" og "natural justice", og det er sterke begrensninger i hvilke utgifter partene kan kreve dekket hvis de vinner frem med sine saker (maks AUD 1.300). Advokater kan møte i slike saker.

Vi overvar en slik høring som gjaldt et krav på AUD 4.000. Saksøker møtte med advokat, mens saksøkte, som var en privatperson, møtte uten. Begge parter forklarte seg. Etter endt bevisføring avsa magistraten en muntlig dom, som grundig redegjorde for faktum, bevisbyrde og premissene for magistratens avgjørelse. Alt tas opp på bånd. Saksøker fikk fullt medhold med omkostninger, som inklusiv renter og påløpte advokathonorarer med mer ble nesten like høyt som kravet.

I Magistrates' Court holdes også *pre-hearing conferences* som ofte ledes av en Registrar. Det er faste stillinger som normalt besettes med en ikke-jurist med en viss juridisk opplæring. Oppnås det ikke enighet, kan registraren gi partene nærmere pålegg om hva de skal gjøre før selve den muntlige forhandling. Man har meget gode resultater med slike pre-hearing møter, idet rundt 70 % av sakene forliktes der. Når magistratene selv mekler i pre-hearing møter, blir sakene i enda større grad forlikte, idet de også bringer med seg sin autoritet som dommere.

I de større saker (over AUD 30.000) kan sakene bli henvist til mediation. Dette skjer utenfor domstolen og det benyttes profesjonelle mediators, noen har bakgrunn som solicitor og men det benyttes også ikke-jurister som meklere. Partene må selv betale, og de velger sammen mediatoren. Ingen tvinges til mediation. Mediation er også vellykket, men ikke i samme grad som prehearing møtene. Derfor var Deputy Chief Magistrate Lauritsen spesielt interessert i den norske rettsmeklingen med dommer i føresetet.

Man har i staten Victorias Magistrates' Court, ved en avdeling litt nord for Melbourne, et forsøksprosjekt gående, hvor domstolen stiller lokaler til disposisjon og meklerne (ikke-jurister) stilles gratis til partenes disposisjon.

På den mer eksotiske siden kan nevnes at Peter Lauritsen tidligere hadde vært magistrate i Darwin, som jo ligger på Australias nordkyst og omfatter et distrikt hvor det er varmest, tørrest og våtest i Australia. Stedet er av de som omfattes av begrepet "outback" og betraktes av de fleste som et sted for spesielt interesserte. Der hadde magistraten imidlertid en stor variasjon av saker, og de hadde embetsreiser til tettsteder i det indre Australia som Alice Springs og Tenant Creek. Aborigines utgjør der omtrent 25 % av befolkningen, mot vanligvis bare et par prosent i byene langs øst- og sydkysten. Lauritsens sjef, Chief Magistrate Ian Grey hadde tidligere vært Chief Magistrate i Darwin. Hans kone hadde skrevet et teaterstykke med tittelen "Draged screaming into Paradise". Tittelen og det faktum at de ble der i nesten ti år sier vel noe om at de kom i gruppen av de "spesielt interesserte".

2. Lunch med Australias Chief Magistrates

Vår første dags lunch i Melbourne ble på enhver måte utenfor alt hva vi hadde forventet. Det viste seg at samtidig med vårt besøk hadde Chief Magistrate Grey, som akkurat var

hjemkommet fra ferie i Vietnam, vertsrollen for de halvårlige fellesmøter for alle Chief Judges for førsteinstansdomstolene i Australia. Av dem er det stort sett én Chief Magistrate i hver av 8 stater (inklusive Canberra, A.C.T.) som Australia er oppdelt i. Så selv med medbrakte administrasjonssjefer var det en oversiktlig forsamling. Lauritsen og Grey fant det naturlig at de to tilstedeværende dommere fra den andre siden av jordkloden ble invitert med til møtedeltagernes felles lunch. Det protesterte vi ikke mot. Ikke nok med at lunsjen ble arrangert waterfront og i en god restaurant, dette ga oss mulighet til interessante samtaler, i en svært hyggelig atmosfære, med domstolsledere også fra stater vi ikke skulle besøke. Så heldig kan man også være.

3. Besøk i County Court of Victoria

Deputy Chief Magistrate Lauritsen brakte oss også over til et møte med Chief Judge Michael Rozenes i County Court, som er beliggende på den andre siden av gaten i forhold til Magistrates' Court (og for så vidt også Supreme Court). County Court flyttet i 2002 inn i et nytt og imponerende tinghus, som leietaker hos privat eiendomsutvikler. Bygget kan sammenlignes med Oslo tinghus, men i en både yngre og kanskje enda mer imponerende utgave. Vi hørte først Chief Judge Rozenes gjennomføre pre-trial hearings i straffesaker, hvor han i løpet av en times tid gjennomgikk en del saker med forsvarere og/eller aktorer til stede, med sikte på å sørge for fremdrift i sakene ved at det ble tatt stilling til prosessuelle tvistepunkter og satt nye frister hvor det trengtes eller besluttet berammelse av selve hovedforhandlingen. Også noen av de tiltalte møtte opp. Slike møter tok han hver morgen og følte at det var effektivt for sakenes fremdrift. For oss virker det jo noe fremmed at aktørenes stadige fremmøte i rettssalen er hensiktsmessig ressursbruk. Det hele bare bekrefter vårt inntrykk av at man (inklusive vi) har lett for å forstå og akseptere, ja endog romantisere egne prosessregler, mens man nok gjennomsnittlig sett er mer skeptisk til andres.

Etter avsluttet pre-trial hearing viste Rozenes oss stolt rundt i sitt imponerende tinghus. Han fortalte også at dommerne stort sett er spesialiserte i straffesaker eller sivile saker. Ca 75 % av sakene i County Court er straffesaker. Det er ca 50 til 60 dommere, hvorav ca 25 % er kvinner, og det er et uttalt ønske fra justisministeren at denne prosenten skal økes. Dommerne har hver to clerks som serviserer dem. Alt i rettssalen tas opp på bånd og kan skrives ut om nødvendig, for eksempel for at juryen skal få vitneforklaringene skriftlig.

4. En ordinær sak i Magistrates' Court

Vi fulgte så vår ledestjerne Lauritsen i en vanlig sivil sak, hvor en ansatt krevde erstatning som følge av at hun mente å ha blitt syk fordi hun var blitt dårlig behandlet av sin arbeidsgiver. Begge parter, som avga forklaring, møtte med advokater. Forhandlingene tok ca tre timer og partene ble bedt om å komme tilbake etter tre nye timer. Da ble dom avsagt muntlig. Den var grundig, tok en halv time og det ble redegjort for faktum, partenes anførsler og dommerens premisser samt domsslutning. Dommen gikk i favør av den ansatte.

5. Møte med Victorian Law Reform Commission

I domsskrivingspausen ble vi fulgt ned til *Victorian Law Reform Commission*, som hadde bedt om å få snakke med oss. Vi møtte den dynamiske dr Peter Cashman og to av hans kvinnelige medarbeidere. Planen var at han skulle høre om hvordan vi i Norge drev rettsmekling med dommere. Det utviklet seg til et møte, hvor vi presenterte den nye tvistelov, og det ble utvekslet tanker som viste at vi stred med beslektede problemer og var på mange måter på

linje når det gjaldt måter å forsøke å løse disse på. Dr Peter Cashman har forfattet boken *Class Action Law and Practice*, en murstein av en bok.

K. AUSTRALIA - SYDNEY I STATEN NEW SOUTH WALES

I staten New South Wales kalles den ordinære førsteinstans domstol *Local Court of New South Wales*. Jurisdiksjongrensen for *Local Court* er på AUD 60.000 i sivile saker. Domstolen på mellomtrinnet kalles *District Court of New South Wales*. Her kan behandles sivile saker med tvistesum opp til AUD 250.000. Saker med høyere tvistesum enn dette starter normalt i *Supreme Court of New South Wales*. Eventuelle anker over disse sakene behandles av en egen ”overavdeling” av *Supreme Court*, kalt *Court of Appeal*, som da, på samme måte som foran omtalt vedrørende staten Victoria, kan behandle i annen hånd avgjørelser av dommerkolleger i det som i andre sammenhenger betegnes som samme domstol.

1. Local Court i New South Wales

I New South Wales har *Local Court* (svarende til *Magistrates’ Court* i staten Victoria) en egen prosessordning for *small claims*. Denne har en øvre grense på AUD 10.000 (ca NOK 50.000). Eneste dommer i avdelingen av *Local Court* i Sydney som behandler *small claims* sakene er assessor Graham Roberts. Han hadde tidligere vært registrar ved samme domstol.

Man har innredet en egen rettssal for småkravsakene. Denne er laget som en halvsirkel med dommeren på et podium hevet over de øvrige, og advokater, parter og tilhørere sitter i en halvsirkel nedenfor dommeren. Hvis partene ønsker en sak som kan behandles etter *small claims* prosessen i stedet behandlet etter de ordinære prosessregler, kan man søke om det. Ifølge vår assessor skal det en del til at de får en slik tillatelse. Man tar som et generelt utgangspunkt at når en advokat heller vil ha saken behandlet etter ordinære regler, vil det ofte skyldes at det da ikke gjelder de samme snevre grenser for hvilke kostnader en vinnende part kan få tilkjent, herunder advokatkostnader.

Advokater har altså adgang til *small claims* avdelingen. Faktisk har så mange som 80 % av saksøkerne og 60 % av de saksøkte i *small claims* sakene i Sydney advokatbistand. De kan imidlertid bare få svært begrenset med utgifter dekket i de tilfeller saken vinnes. Det betyr at partene må betale det meste av prosessomkostningene av sin egen lomme, selv der de vinner frem med sitt krav. Og advokatene kan ta full betaling av sin klient, dvs ca AUD 300 til 350 per time.

Vi fulgte flere saker i *small claims* avdelingen. Assessoren var meget flink til å informere og hjelpe parter som møtte uten advokathjelp. Summarisk kan det sies at det er snakk om en meget uformell prosess som dog føres i et relativt tradisjonelt utformet rettslokale med assessoren i opphøyd posisjon. Noen saker ble utsatt, mens andre saker endte med muntlig avsagt dom, og noen ble avsluttet med at partene inngikk forlik.

Small claims prosessen har vært benyttet siden 1992. Man ønsker å heve grensen, men advokatene lobbyer for at dette ikke skal skje.

Vi møtte også sjefen for *Local Court*, Chief Magistrate Graeme Henson. Han var av den oppfatning at småkravsakene ble effektivt avvirket i *small claims* avdelingen. I de fleste sivile saker tar en registrar, som her er juridisk utdannet, en samtale med partene for å undersøke muligheten for forlik. Forlik inngås i ca 70 % av sakene.

2. Besøk i andre domstoler i Sydney

Vi tok en tur i District Court. Der hørte vi blant annet de vanlig pre-trial hearings, som er helt typiske i land med engelsk rettstradisjon, men som for oss fremstår som ganske uhensiktsmessige og derfor relativt uforståelige.

Vi gikk dernest gjennom Hyde Park til Supreme Court, hvor vi overvar en kvinnelig dommer i sivile saker, som også holdt på med disse evinnelige pre-trial hearings. I tillegg til de seks clerks vi registrerte i lokalet var det til stede en rekke advokater, som brukte sin tid til å sitte og vente til de fikk sine to minutter foran dommeren for videre planlegging av sakens fremdrift. En av de saker vi hørte på var blitt fem - seks år gammel, noe dommeren med god grunn okket seg over, ikke minst fordi denne saken gikk etter "fast track" prosedyren. Etter dette spiste vi lunsj i rettsbygningens 14. etasje i café Bella Vista, og det hadde den!

L. SYDAFRIKA

1. Apartheid, Soweto, Robben Island og Nelson Mandela

For to dommere på faglig besøk i Syd Afrika er det ikke bare naturlig, men nærmest obligatorisk å dykke ned i landets mørke historie med Apartheid. I Johannesburg besøkte vi Apartheidmuseet og Soweto, hvortil man i 50-årene tvangsflyttet svarte fra down town Johannesburg. Vi ble også kjørt gjennom Johannesburgs down-town. At dette er en fullstendig "black city" fikk vi illustrert ved at vi på turen gjennom sentrum dagstid bare observerte 2 – to – hvite mennesker.

Det er på mange måter absurd at Johannesburg, hvorfra de svarte og fargede ble tvangsflyttet, nå i praksis er svært begrenset for hvite på grunn av faren for deres sikkerhet. Det hersker altså en slags omvendt apartheid. De hvite har sammen med offentlige institusjoner, business og digre handlesentre flyttet til suburb. Og de hvite har der forskanset seg i "gated communities" med høye murer toppet med elektrisk piggtråd og væpnede vakter. Selv Nelson Mandela, alle syd afrikaneres, ja hele verdens helt, som satt i ufrivillig fangenskap i til sammen 28 år, lever i et slikt "fengsel". Det blir et definisjonsspørsmål om dette nye fengsel er frivillig eller ikke.

I Cape Town var det lettere å bevege seg. Om dagen kunne man gå fritt i down-town, men om kvelden var dette ikke tilrådelig. Vi bruker ulike svarte drosjesjåfører som sannhetsvitner på at utviklingen der likevel går i riktig retning, dvs mot større integrering, ikke minst som følge av økonomisk vekst i området.

Det var en gripende opplevelse å være på Robben Island, hvor en rekke politiske fanger med Nelsom Mandela som den mest kjente, satt fra begynnelsen av 60-årene og flere ti år. Supplert med Mandelas biografi "Long walk to freedom", får man et sterkt inntrykk av den totalt manglende rettsikkerhet som hersket for disse fanger, som ble meget røft behandlet som fanger. Det er også en lærdom for to dommere å ta med seg, hvor skjørt rettsapparatet kan være når det utsettes for hardt politisk press, enten dommerne bøyer seg for presset eller stritter i mot og blir avsatt eller fengslet.

2. Magistrates' Court i Cape Town

Vi møtte til avtalt samtale med Chief Magistrate i Western Cape provinsen, H. A. J. Swart. Han informerte om rettssystemet, med Constitutional Court i Pretoria øverst, Supreme Court

of Appeal i Bloemfontain og High Court i de enkelte provinser som de høyere domstoler. Under disse finner man under de lavere distriktsvise domstoler som betegnes, Regional Court (som i Cape Town for tiden bare behandler straffesaker) og Magistrates' Court. Som en underavdeling av Magistrates' Court finner man Small Claims Court.

Magistrates' Court kan behandle alle typer sivile saker, og i en del standardkontrakter står Magistrates' Court som tvunget verneting. Ellers kan partene selv bestemme om de vil at saken skal behandles av High Court i første instans, noe som medfører vesentlig høyere kostnader. Den øvre jurisdiksjongrensen for Magistrates' Court er på ZAR 50.000 (ca kr 40.000) eller ZAR 100.000, avhengig av hvilke sakstyper det gjelder.

Vi fikk så være til stede i magistrate Karen Lehmanns "chamber". Hun fortalte at de i denne Magistrates' Court, praktiserer en sakstypemessig spesialisering av magistratene. Hun har spesialisert seg på sivile saker og var leder for den seksjonen. Det berammes sju saker per dag per dommer. Sakene berammes til samme tid, men de færreste saker medfører at rettsmøtet må gjennomføres. Ms Lehmann starter morgenen med å gå ut på gangen og samtale med advokatene for å høre hva som skjer. Allerede da vil vanligvis flere av sakene være forlikte og dommeren signerer da på forliket. En del parter møter ikke opp, og da blir saken enten trukket, hevet eller det blir uteblivelsesdom. De aller fleste partene er bistått av advokater. Det er mulig å få fri rettshjelp i visse tilfeller.

Når det gjelder utgifter til å føre saker for domstolene, er det slik at Sør Afrika har samme system som England med barristers og solicitors. Det betyr at hver part vanligvis har to advokater med seg i retten, noe som man må tro at fordyrer sakene, selv om de ofte sender yngste solicitor sammen med barristeren, som stort sett klarer det meste selv.

Man har tariffen som setter faste takster på det advokatene gjør. Det er ulike takster for den tapende part skal betale og de en part må betale in egen advokat. Og selv om vi ikke har kunnet gå i detaljer, virker det som om takstene er beskjedne.

Dommeren bestemmer om en part skal få tilkjent sine omkostninger og også etter hvilke takster omkostninger skal tilkjennes. Etter det er det taxation officers, som er jurister ansatt i administrasjonen, som beregner salærene. Kan de ikke godkjenne salærkravene, holdes det muntlige konferanser som avsluttes med en beslutning fra taxation officer. Beslutningen kan klages inn for en dommer.

Off the record spurte vi den meget erfarne og både bestemte og vennlige (hvite) dommeren om hvordan det fungerer mellom de ulike raser innen domstolsverdenen. Hun betegnet seg selv som en meget religiøs person og det mente hun nok var avgjørende for at hun hadde akseptert at det nå må kunne sies å herske en form for omvendt diskriminering. Det betød at hun hadde søkt stillinger hun var mest kvalifisert til, men hvor man hadde valgt en black eller coloured dommer. Det er hardt på det personlige plan, men hun var helt innforstått med at det måtte være slik i en overgangsperiode. Det hun fryktet mest var nepotisme, nemlig at man utnevner familiemedlemmer eller personer man kjenner. Dette kan på sikt skape dårlige dommere og også uro.

Magistrates har i utgangspunkt en årlig lønn på ZAR 300.000, men noen har ZAR 400.000. Dommere i High Court har en årslønn på ca ZAR 700 000. Det vil si at våre sydafrikanske kolleger er de dårligst lønnede av alle de kolleger vi har møtt på vår verdenstur. Men så er jo også prisene betydelig lavere der nede enn de vi har møtt andre steder i verden. Det som også

skiller dem ut i forhold til de dommere vi ellers har møtt på vår reise er at de, slik vi gjør det i Norge, stort sett sitter uten funksjonærhjelp i rettslokalet. Ms Leamann skriver sine dommer selv og klarer seg på alle måter uten funksjonærer. Hun ordner også med taperecordere.

3. High Court i Cape Town

Vi oppsøkte også High Court i Cape Town for å overvære behandling av sivile saker. Vi valgte en sal hvor det skulle være pre-trial hearings. Det var et stort rettslokale med dommeren på et eget podium, advokatene på et annet og tilhørerne på et tredje i tilsvarende tre fallende høyder. Dommeren hadde en mannlig clerk sittende nedenfor seg og i tillegg var det en svart kvinnelig clerk som holdt på med lydopptak, samt en svart clerk som gikk rundt i kappe og gjorde mange rare grimaser og håndbevegelser, og vi lurte på hvilken funksjon han egentlig hadde utover å gjøre seg viktig.

Det er en liste over 34 saker som skulle avvikles fra kl 10.00 til kl 13.00. Clerken ropte ut saken og advokaten(e), reiste seg og forklarte hvor saken stod og hva som måtte gjøres. Dommeren stilte noen spørsmål og berammet nytt saksforberedende møte eller hovedforhandling. Det tar vanligvis bare få minutter. Etter dette setter advokaten seg ned og smyger seg først ut av lokalet når en av hans kolleger er i gang med sin forklaring.

Noen advokater må imidlertid gjennom en lengre forestilling, hvilket vil si opp til ca fem minutter. Dommeren tituleres med Mylord eller Your lordship. Alle har svarte kapper på seg. Det meste foregår på engelsk. Men plutselig snakkes det Afrikaans (= en slags hollandsk). Det virker som om alle er bilingual mellom engelsk og afrikaans, og selv om de har ulike morsmål, så forstår de hverandre.

Dette ble illustrert ved en sak som etterfulgte alle de små sakene. Her gjaldt det et krav om en midlertidig forføyning. Det ble dokumentert og prosedert i det vide og det brede, men på en imponerende måte syntes vi, og uten avbrytelser fra dommeren. Også dette foregikk på engelsk, som åpenbart var dommerens morsmål, men slik at det ubesværet ble lest opp på afrikaans når det skulle dokumenteres noe fra sakens dokumenter.

Afrikaans ble også brukt der kvinner stod opp og avga vitneprov i skilsmisssaker som dreide seg både om selve skilsmisssaken, omsorg, samvær og bidrag. Dette skjedde uten at mennene var til stede, og etter de vi forsto fikk de innvilget sine krav. Her var det ikke snakk om at dørene var lukket!

Disse høringene kjenner vi etter hvert godt fra alle de andre land vi har besøkt på vår reise. Det undrer oss fortsatt at det kan være hensiktsmessig at 20 advokater sitter samtidig i et lokale for å vente på å forklare seg noen minutter. Kanskje effektivt for dommeren, men neppe særlig lønnsomt for partene.

Vi var imponert over dommeren som hadde sittet uten pause i tre stive klokketimer da vi anså at lunchtiden vår var kommet, og da gjensto det fortsatt en sak om midlertidig forføyning.

4. Besøk i Small Claims Court

Small Claims Court har en øvre grense på ZAR 7.000 (ca NOK 6.000). Også her kan partene bestemme om de vil at saken heller skal behandles etter den ordinære prosessen.

Det er utpekt egne commissioners, som er solicitors med mer enn 10 års erfaring, og som melder seg frivillig til ca en gang i måneden å sette av en ettermiddag for å behandle saker i Small Claims Court. Dette skjer uten betaling som en slags ”paying back” til samfunnet, altså en pro bono innsats fra advokatene.

Vi overvar behandlingen av small claims saker en ettermiddag. Commissioner Chairmaine Lindsay, som var hvit, var den første kvinnelige advokat i Cape Town og eneste kvinnelige commissioner.. Hun var en stilig dame som kjørte motorsykkel. Ifølge henne det eneste praktiske transportmiddel i en by som er preget av trafikkproblemer. Man skal ha praktisert minst ti år som advokat for å få den ære å opptre pro bono som commissioner, et verv hun har hatt i ti år.

Her er prosessen meget uformell, og sakene avsluttes vanligvis med en dom, hvis da ikke partene etter oppfordring av commissioner tar time-out og kommer frem til et forlik på gangen. Man har 40 commissioners. Småkravsakene behandles to dager i uken fra kl 16 og utover. Vi satt ved siden av commissioner Lindsey, uten at noen tok notis av det. Man var i et rettslokale som var utformet etter gammel engelsk skikk, med dommeren høyt hevet over almuen og et hull i gulvet midt i salen, hvorfra delinkventer kunne hentes opp når salen ble benyttet til straffesaker.

Alle parter møtte kl 16 og satt i selve salen og ventet til deres sak kom opp. Commissioner fortalte kort om prosedyren og frabad seg å bli kalt mylady, your honor eller lignende. I praksis ble hun kalt "mam". Partene stod nede på gulvet foran dommerpodiet. De ble oppfordret til å fremstille sin sak muntlig og fikk ikke nøye seg med å vise til det som var sendt inn skriftlig. Partene viste stor respekt for commissioner Lindsey. Hun avsa et par frifinnelsesdommer muntlig, uten noen særlig begrunnelse. En sak ble forlikt etter at partene var sendt på gangen med sterkt oppfordring om selv å finne en løsning.

Man kan kalle denne seansen for en happening. Partene fikk avgjort sine konflikter uten kostnader og domstolen ble spart for tre saker. En ”rough and ready justice” kan man nok si. Det hele tok godt og vel halvannen time, og mens commissioner kunne hoppe på sin motorsykkel, lot vi oss drosje i rushtrafikken ned til Waterfront – Cape Towns Aker Brygge i XXL format – for å markere det faglige feltarbeidet på vår verdenstur for avsluttet!

M. ANNET ENN SMÅKRAV OG SIVILE TVISTER

Vi har i det foranstående fokusert på den del av våre domstolsbesøk og samtaler som har dreid seg om vårt hovedemne om behandlingen av små krav i sivilprosessen og proporsjonalitetsprinsippets anvendelse i praksis.

Vi har et par steder referert fra opplevelser knyttet til rettssalsbesøk hvor strafferettslige saker er blitt behandlet. For ordens skyld vil vi her tillegge at vi nærmest ved alle domstolene vi besøkte under jorden rundt turen også stakk innom rettssaler hvor man behandlet fengslings spørsmål og/eller andre temaer knyttet til midlertidig eller summarisk straffeprosess. Behandlingen av ikke minst fengslings saker sier en del om landets tradisjoner og rettskultur, og kan gi supplerende innsikt som også kan kaste lys over valg av løsninger i sivilprosessen. Vi har imidlertid ikke funnet grunn til nærmere å redegjøre for denne delen av våre domstolsbesøk.